

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
P O L İ S   A K A D E M İ Y A S I

“CİNAYƏT PROSESİ” KAFEDRASI

“İXTİSASARTIRMA” FAKÜLTƏSİNİN
DİNLƏYİCİLƏRİ ÜÇÜN

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 2/1. Hadisə yerinə baxış və digər təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin yerinə yetirilməsində əlaqədar xidmətlərin qarşısında duran vəzifələr və qarşılıqlı fəaliyyətin təşkili

Tərtib etdi: «Cinayət prosesi» kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h.ü.f.d., dosent

Səyyad Ağayev

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.
Protokol № 2. “03” oktyabr 2019-cu il

B A K I - 2019

Mövzu № 2/1

“Hadisə yerinə baxış və digər təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin yerinə yetirilməsində əlaqədar xidmətlərin qarşısında duran vəzifələr və qarşılıqlı fəaliyyətin təşkili”

PLAN:

G İ R İ Ş

1. İstintaq baxışının anlayışı, növləri və vəzifələri.
2. Hadisə yerinə baxışın mərhələləri və onların mahiyyəti.
3. Hadisə yerinə baxışın nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi.

N Ə T İ C Ə

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının CPM. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2018. 790 səh. XXIX Fəsil, 236 – 239-cu mad.
2. AR CPM-in kommentariyası. С.Н.Мөвсүмовун, В.С.Кəримовун və Ə.Н.Һүсейновун редaktəsi ilə. “Digesta” nəşr., Bakı, 2011-ci il, 1348 səh.
3. Kriminalistika mühazirələr toplusu. Bakı, 2007, səh. 277-310.
4. Sarıcalinskaya K.Q. İstintaq taktikası. Bakı, 1991, səh. 38-65
5. Mahmudov A., Əliyev B. Kriminalistika sxemlər albomu. Bakı, 2003
6. Hadisə yerinə baxış (tədris-metodik vəsait) Bakı, 2009.
7. A.Ə.Теумуров. Cınayətkarlığa qarşı mübarizədə təhqiqat orqanlarının fəaliyyətinin müasir problemləri. Bakı. “Hüquq Yayın Evi”, 2015, 304 səh.
8. Руководство для следователей / Под общ. Ред. В.В.Мозякова. – М.: Издательство «Экзамен», 2005. – 912 с.
9. Дознание в органах внутренних дел: учеб. Пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / [Ф.К.Зиннуров и др.] под ред. Н.В. Румянцева, Ф.К. Зиннурова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2010. – 375 с.

G İ R İ Ş

Cinayətin törədilməsi şəraitini maddi sübutların yığılmasında və cinayət işi üzrə digər halların müəyyən edilməsində baxış istintaq hərəkəti böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Baxışa cəlb ediləcək obyektlərin dairəsindən asılı olaraq, baxış istintaq hərəkəti bir neçə növə ayrılır. Baxış istintaq hərəkəti cinayət-prosessual qanunvericiliyin normaları çərçivəsində həyata keçirilir. Başqa istintaq hərəkətləri kimi baxış istintaq hərəkətində də müəyyən taktiki üsullar tətbiq edilir.

Baxış istintaq hərəkətinin ən geniş tətbiq edilən növü *hadisə yerinə baxışdır*. Hadisə yerinə baxış istintaqın təməl daşını təşkil edir.

Müstəntiq və təhqiqat apararı şəxs tərəfindən baxışın tam, obyektiv, hərtərəfli və vaxtında aparılması cinayət işinin nəticəsinə müsbət təsir göstərir, yəni cinayətin açılmasını və istintaqının keyfiyyətlə başa çatmasını təmin edir. Əfsuslar olsun ki, baxışın ayrı-ayr növləri hər bir halda keyfiyyətli aparılmır. Bu da öz növbəsində istintaqın nəticəsinə mənfi təsir göstərir. Bu mühazirədə biz, baxış istintaq hərəkətinin növləri, məqsədi, hadisə yerinə baxışın mərhələləri, üsulları və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi meyitin qəbrdən çıxarılması və şəxsi müayinənin aparılması kimi mühüm sualları aydınlaşdıracağıq.

Mühazirədə istintaq baxışının anlayışı, növləri, prosessual əsasları, hadisə yerinə baxışın anlayışı, mərhələləri və onların hər birinin mahiyyəti, hadisə yerinə baxışın taktiki üsulları, onun nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi həmçinin hadisə yerinə baxış protokoluna əlavə olunan çertyoj və sxemlərin tərtib edilməsi qaydaları ətraflı təhlil olunacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısında göstərilən «Hadisə yerinə baxış» tədris-metodik vəsaitin daha dərindən öyrənilməsi tövsiyyə olunur.

Sual 1. İstintaq baxışının anlayışı, növləri və vəzifələri.

Cinayət izlərini və digər maddi sübutları tapmaq, cinayətin törədilməsi şəraitini, habelə cinayətin açılması üçün əhəmiyyəti olan başqa halları aydınlaşdırmaq məqsədi ilə istintaq müayinəsi həyata keçirilir.

Baxış müstəqil istintaq hərəkətidir. O, digər istintaq hərəkətləri ilə bəzi oxşar cəhətlərə malik olsa da prosessual təbiətinə və aparılması taktikasına görə onlardan ciddi fərqlənir.

Baxışın məqsədi:

1. Cinayətin və onun izlərinin aşkar edilməsi;
2. Cinayətin törədilməsi şəraitinin aydınlaşdırılması;
3. Cinayətin açılması üçün başqa halların aydınlaşdırılması.

Baxışa cəlb edilən obyektlərdən asılı olaraq baxış aşağıdakı növlərə bölünür:

- a) hadisə yerinə baxış;
- b) əşyalara baxış;
- c) sənədlərə baxış;
- ç) meyitə tapıldığı yerdə baxış;
- d) bilavasitə hadisə yeri olmayan binalara və ayrı-ayrı yerlərə baxış;
- ə) heyvanlara baxış;
- c) şəxsi müayinə.

Əşyalara baxış onların ümumi görünüşünün öyrənilməsi ilə başlanır. Müstəntiq əşyanın vəziyyətini, onun adını və təyinatını, buna zərurət olduqda həmin əşyadan istifadə edilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir. Sonra isə baxış prosesində əşyanın fərdi əlamətləri, onun qüsurları və xüsusiyyətləri, hansı təyinat üzrə istifadə edilməsini göstərən əlamətləri aşkar edilir.

Sənədlərə baxış sənəddə maddi sübut əhəmiyyəti kəsb edən əlamətlərin aşkar edilməsi, qeydə alınması, habelə onlarda əks olunan halların və faktların müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə həyata keçirilir. Sənədlərə baxış bir qayda olaraq, maraq doğuran sənədin nədən ibarət olmasını, onun kimdə və harada saxlanılmasını, sənədin mənşəyini, onun ünvan sahibinə kimdən daxil olmasının aydınlaşdırılması ilə başlanır.

Müstəntiq maddi sübut əhəmiyyəti kəsb edən sənədlərə baxış zamanı onların həqiqiliyini aydınlaşdırmaq məqsədi ilə mümkün olan vasitələrdən istifadə etməlidir. Bu məqsədlə o, sənədin məzmunu, formasını, materialını və ayrı-ayrı hissələrini, imzanı, möhür, ştamplərini və s. öyrənməlidir.

Meyitə baxış əsasən ölümün nə vaxt baş verməsini, cinayətin şəraitini və zərər çəkmiş şəxsin şəxsiyyətini müəyyən etməyə kömək edən izlərin və ya başqa maddi sübutların əlamətlərini tapmaq məqsədini daşıyır. Meyitə baxış bir çox

hallarda ölümün səbəbinin, cinayət törədilən zaman tətbiq olunan silahın və ya alətin növünün müəyyənləşdirilməsinə də kömək edir.

Meyitə baxış zamanı əsasən onun ümumi vəziyyəti tədqiq olunur, həmçinin onun paltarlarına, çılpaq bədəninə və onda olan zədələrə baxış keçirilir.

Binaya və ya müəyyən yerlərə baxış əsasən həmin binanın və ya yerin bilavasitə cinayət hadisəsi ilə əlaqəsi olmadığı hallarda aparılır.

Təqsirləndirilən və ya şübhə edilən şəxs öz ifadəsində cinayətin izlərinin və cinayət alətlərinin habelə başqa maddi sübutları gizlətdikləri yerləri göstərdikləri hallarda, binaya yaxud müəyyən yerlərə baxış keçirilə bilər. Belə hallarda baxışda təqsirləndirilən, yaxud şübhə edilən şəxsin iştirakı məcburidir. Bu növ baxışın obyektı ambar, ticarət, istehsalat və yaşayış binaları, müəyyən müxtəlif ərazi sahələri, cinayət etmiş şəxslərin görüşdüyü yerlər ola bilər. Binaya və ya müəyyən yerlərə baxış hadisə yerinə baxışın ümumi qaydaları əsasında həyata keçirilir.

Bir sıra cinayətlərin istintaqı prosesində məsələn, mal-qara oğurluğu zamanı heyvanlara baxışın keçirilməsi zərurəti meydana çıxır. Bu kimi hallarda adətən baxışın məqsədi heyvanın müəyyən təsərrüfat və ya konkret şəxsə aid olmasını aydınlaşdırmağa, habelə heyvanın eyniləşdirilməsini həyata keçirməyə imkan verən əlamətlərinin aşkar edilməsindən ibarətdir.

Sənədlərə və əşyalara baxış bir qayda olaraq, müvafiq istintaq hərəkətləri aparılarkən həyata keçirilir. Baxış nəticəsində əşya və sənəd haqqında əldə olunan məlumatlar həmin istintaq hərəkəti protokolunda əks etdirilir.

Əşyanı və ya sənədi yerindəcə müəyyən etmək mümkün olmadıqda müstəntiq onları götürür, möhürləyir və bundan sonra isə onlara müvafiq şəraitdə baxış keçirilir.

Şəxsi müayinə və meyitin qəbirdən çıxarılması. Məhkəmə-tibb ekspertizanın keçirilməsi tələb edilmədiyi halda şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsin və ya şahidin bədəninə cinayətin izlərini və ya xüsusi əlamətləri aşkar etmək məqsədilə müstəntiq onların şəxsi müayinəsini apara bilər (CPM-in 238-ci mad.).

Şəxsi müayinə aparılması haqqında məhkəmənin və ya müstəntiqin qərarı, barəsində qərar çıxarılan şəxs üçün məcburidir. Şəxsin tutulması və ya həbs edilməsi halları istisna olmaqla insanın iradəsinə zidd onun şəxsi müayinəsi yalnız məhkəmənin qərarı əsasında aparılır.

Təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxs üzərində şəxsi müayinənin aparılmasında onun müdafiəçisi iştirak etmək hüququna malikdir.

Zəruri hallarda şəxsi müayinə həkimin və ya məhkəmə təbabəti sahəsində mütəxəssisin iştirakı ilə aparılır. Barəsində şəxsi müayinə aparılan şəxsin

soyundurulması ilə müşayiət edilən şəxsi müayinə eyni cinsdən olan şəxslərin iştirakı ilə aparılır.

Əks cinsdən olan şəxsin soyundurulması zərurəti yarandığı halda müstəntiq, təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin müdafiəçisi həmin istintaq hərəkətinin aparılmasında iştirak edə bilməz. Bu halda müstəntiqin tapşırığı ilə şəxsi müayinə həkimin və ya məhkəmə təbabəti sahəsində mütəxəssisin iştirakı ilə aparılır.

Şəxsi müayinə qurtardıqdan sonra müstəntiq bu istintaq hərəkətinin protokolunu tərtib edir və bu protokolda aşağıdakılar göstərilir:

- şəxsi müayinənin aparıldığı vaxt, tarix və yer;
- müstəntiqin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;
- şəxsi müayinədə iştirak etmiş məhkəmə təbabəti sahəsində mütəxəssisin və ya həkimin vəzifəsi, soyadı, adı və atasının adı;

- şəxsi müayinənin aparılmasında iştirak edən şəxslərin soyadı, adı və atasının adı, habelə onların doğulduğu il, ay, gün və yer, vətəndaşlığı, təhsili, iş yeri, məşğuliyyət növü və ya vəzifələri, faktiki yaşadıkları və qeydiyyatda olduqları yer;

- müşahidə edilmə ardıcılığı ilə şəxsi müayinə zamanı bütün aşkar olunanlar.

Şəxsi müayinə protokolu ona öz qeydlərinin daxil edilməsini tələb etmək hüququna malik olan istintaq hərəkətinin bütün iştirakçıları tərəfindən imzalanır. Protokol bir neçə səhifədə tərtib edildikdə onun hər bir vərəqi istintaq hərəkətinin iştirakçıları tərəfindən imzalanır.

Meyitin qəbirdən çıxarılması zərurəti olduqda müstəntiq ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror qarşısında meyitin qəbirdən çıxarılmasına icazə alınması üçün məhkəməyə təqdimatla müraciət edilməsi barədə əsaslandırılmış vəsatət qaldırır. Meyitin qəbirdən çıxarılması yalnız məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilə bilər (CPM-in 237-ci maddə).

Meyit müstəntiqin, məhkəmə təbabəti sahəsində mütəxəssisin, ölmüş şəxsin yaxın qohumlarının və ya onun qanuni nümayəndələrinin (onların istəyindən asılı olaraq) iştirakı ilə qəbirdən çıxarılır. Qəbirdən çıxarıldıqdan sonra meyit göstərilən şəxslərin müşayiəti ilə digər tədqiqatların aparılması üçün müvafiq tibb idarəsinə aparıla bilər.

Meyitin qəbirdən çıxarılmasında müstəntiqin göstərişi və ya icazəsi ilə foto, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edilə bilər.

Meyitin qəbirdən çıxarılması qurtardıqdan sonra müstəntiq bu istintaq hərəkətinin protokolunu tərtib edir və həmin protokolda aşağıdakılar göstərilir:

- meyitin qəbirdən çıxarıldığı vaxt, tarix və yer;
- müstəntiqin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;

– meyitin qəbirdən çıxarılmasında iştirak etmiş məhkəmə təbabəti sahəsində mütəxəssisin vəzifəsi, soyadı, adı və atasının adı;

– meyitin qəbirdən çıxarılmasında iştirak etmiş şəxslərin soyadı, adı və atasının adı, habelə onların doğulduğu il, ay, gün və yer, vətəndaşlığı, təhsili, iş yeri, məşğuliyyət növü və ya vəzifələri, faktiki yaşadıqları və qeydiyyatda olduqları yer;

– meyitin qəbirdən çıxarılmasında öləninin yaxın qohumlarının və ya onun qanuni nümayəndələrinin iştirak etdiyi halda onların soyadı, adı, atasının adı, doğulduğu il, ay, gün, yer habelə faktiki yaşadıqları və qeydiyyatda olduqları yer;

– meyitin qəbirdən çıxarılmasının xüsusiyyətləri, xüsusən fotoçəkilişi və ya meyitin qəbirdən çıxarılması zamanı video və kino çəkilişdən və ya digər vasitələrdən istifadə edilməsi haqqında qeyd;

– müşahidə edilmə ardıcılığı ilə meyitin qəbirdən çıxarılması zamanı bütün aşkar olunanlar;

– meyitin qəbirdən çıxarılması haqqında protokol ona öz qeydlərini daxil edilməsini tələb etmək hüququna malik olan istintaq hərəkətinin bütün iştirakçıları tərəfindən imzalanır. Protokol bir neçə səhifədə tərtib edildikdə onun hər bir vərəqi istintaq hərəkətinin iştirakçıları tərəfindən imzalanır;

– meyitin qəbirdən çıxarılması zamanı foto, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edildikdə, müvafiq olaraq fotosəkillər və ya çəkiliş lentləri, yaxud başqa məlumat daşıyıcıları protokola əlavə olunur.

Baxışın vəzifələri maddi sübutlar yığmaq və onları tədqiq etməkdir.

Yığılmış maddi sübutlar əsasında müstəntiq, cinayətin törədilməsi şəraiti, cinayətkarın gizləndiyi yer, oğurlanmış əşyaların saxlandığı yer və başqa obyektlər haqqında alınmış məlumatlar əsasında istintaqın ilkin mərhələsində fərziyyələr qurur.

Baxışın əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, yığılmış və tədqiq edilmiş maddi sübutlar əsasında müstəntiq cinayət işinin istintaqını düzgün istiqamətləndirir.

Sual 2. Hadisə yerinə baxışın mərhələləri və onların mahiyyəti.

Baxışın yuxarıda göstərilən növləri sırasında hadisə yerinə baxış bütün hallarda müstəqil istintaq hərəkəti kimi aparılır və cinayət işi üzrə sübutların toplanmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Hadisə yerinə baxış müstəqil istintaq hərəkətidir Azərbaycan Respublikası CPM-in 236-cı maddəsi ilə tənzimlənir.

Hüquq ədəbiyyatlarında hadisə yerinə baxışa verilən təriflər bəzən bütün tələblərə cavab vermir.

Şalamov M.P. göstərir ki, hadisə yerinə baxış cinayət izlərini və müxtəlif maddi sübutların aşkar edilməsi, baş vermiş hadisənin vəziyyətinin və iş üçün əhəmiyyəti olan digər halların qeydə alınması məqsədi ilə aparılan istintaq hərəkətidir.

A.N.Vasilyevə görə hadisə yerinə baxış cinayətin izlərini və digər sübutları tapmaq, cinayətin törədilmə şəraitini, habelə cinayətin açılması üçün əhəmiyyəti olan başqa halları aydınlaşdırmaq məqsədi ilə hadisə yerini müstəntiqin bilavasitə qavraması və qeydə alması yolu ilə tədqiq etməsindən ibarət olan istintaq hərəkətidir.

R.S. Belkin hadisə yerinə baxışa daha düzgün və tam tərif vermişdir. O, göstərir ki, hadisə yerinə baxış başqa sübutların məcmusu ilə istintaqı aparılan hadisənin mexanizmi və digər halları haqqında nəticə çıxarmağa imkan verən və hadisə yerinin vəziyyətinin, cinayətin və cinayətkarların izlərinin və digər faktiki məlumatların müəyyənləşdirilməsinə, qeydə alınmasına və tədqiq olunmasına yönəlmiş təxirəsalınmaz istintaq hərəkətidir.

Hadisə yerinə baxışın əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- 1) cinayətin baş verməsi şəraitinin, onun mexanizminin və digər halların aydınlaşdırılması;
- 2) hadisə yerinə baxış protokolunda və protokola edilən əlavələrdə hadisə yerinin bütün vəziyyətinin tam və dəqiq əks etdirilməsi;
- 3) cinayət hadisəsinin baş verdiyi vəziyyəti canlandırmaq və istintaqı düzgün istiqamətə yönəltmək üçün lazımi fərziyyələrin müəyyənləşdirilməsi;
- 4) başqa sübutların aşkar edilməsi və ya yoxlanılması üçün istifadə oluna biləcək məlumatların müəyyənləşdirilməsi;
- 5) cinayətkarların şəxsiyyətini və bir sıra hallarda isə cinayətin motivinin müəyyən edilməsi.

Hadisə yerinə baxışın əsas prinsiplərinə aşağıdakılar aiddir.

Qanunçuluq - bu istintaq hərəkətinin cinayət-prosessual qanunvericiliyin normaları əsasında və onlara tam müvafiq surətdə aparılmasını tələb edir.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyin müvafiq normalarının tələblərinə zidd həyata keçirilən baxışa yol verilə bilməz.

Təxirəsalınmazlıq, müstəntiqin və hadisə yerinə baxışın digər iştirakçılarının hadisə yerinə yubanmadan getmələri kimi, dərhal baxışa başlamaları ilə təmin edilir. Yalnız belə olduğu halda maddi sübutlar ola bilən izləri və predmetləri maksimum sayda aşkar etmək, götürmək, tədqiq etmək və rəsmiləşdirmək, eləcə də onların itkisinin qarşısını almaq olar.

Tamliq, bu istintaq hərəkətinin elə bir səviyyədə həyata keçirilməsindən ibarətdir ki, bu zaman istintaqı aparılan cinayətə aid bütün izlər və predmetlər aşkar edilir, götürülür və hadisə yerinə baxış protokolunda qeyd edilir.

Planlılıq, hadisə yerində müstəntiqin dərkətmə hərəkətlərinin ardıcılığının düzgün müəyyən edilməsi deməkdir. Buna o şərtlə nail olmaq olar ki, müstəntiq hadisə yerinin şəraitinə, ayrı-ayrı izlərin və predmetlərin təsadüfi məcmusuna deyil, cinayətkarın, onun qurbanlarının və sair şəxslərin qanunauyğun şəkildə əks etdirən qarşılıqlı əlaqəli subyektlər sistemində yanaşır.

Obyektivlik, hadisə yerinə baxış zamanı izlərin və predmetlərin müstəntiq tərəfindən irəli sürülən fərziyyələrlə təsdiq edilib-edilməməsindən ibarətdir.

Hadisə yerinə baxışın taktiki üsulları:

- baxışın vaxtında keçirilməsi;
- bütün faktiki məlumatların müəyyən edilməsi (nəyi görür və qeyd edir);
- metodik cəhətdən hadisə yerinə baxışın düzgün və planlı təşkil edilməsi;
- baxış zamanı kriminalistik-texniki vasitələrin tətbiqi;
- baxışa vahid rəhbərlik-hadisə yerində baxışa müstəntiq rəhbərlik edir.

Cinayət hadisəsini müşahidə edən və cinayətdən zərər çəkmiş şəxslər, adətən, baş vermiş hadisə haqqında yaxın polis şöbəsinə və ya istintaq, prokurorluq orqanlarına xəbər verirlər. Müstəntiq verilən məlumatın xarakterindən asılı olaraq, hadisə yerinə baxış məsələsini həll etməlidir.

Hadisə yerinə baxış 3 (üç) mərhələdən ibarətdir: 1) hazırlıq; 2) işçi; 3) nəticələrin rəsmiləşdirilməsi.

Hadisə yerinə *baxışın hazırlıq mərhələsi* iki hissədən ibarətdir:

- a) müstəntiqin hadisə yerinə gələnə qədər gördüyü işlər;
- b) onun hadisə yerinə gələndən sonra baxışa başlayana qədər gördüyü işlər.

Müstəntiq hadisə yerinə gələnə qədər aşağıdakı hazırlıq işlərini həyata keçirməlidir:

- hadisə yerinin toxunulmazlığının təmin etməli;
- baxışda tətbiq edilən elmi-texniki vasitələrin yararlı olmasını yoxlamalı;
- baxışa cəlb ediləcək şəxslərin dairəsini müəyyənləşdirməli və onların iştirakını təmin etməli.

Müstəntiq hadisə yerinə gəldikdən sonra baxışa başlamaq üçün aşağıdakı hazırlıq işlərini görməlidir:

- a) baxışa maneçilik göstərə bilən şəxsləri hadisə yerindən kənar etməli;
- b) zərurət yarandıqda hadisədən zərər çəkmiş şəxslərə tibbi yardımın göstərilməsi;
- c) ilk hadisə yerinə gələn polis işçiləri tərəfindən hadisə yerinin qorunub-qorunmamasının və cinayətkarın aşkar edilməsini, onun yaxalanmasının təşkil edilməsini müəyyənləşdirməli;
- ç) hadisə haqqında məlumat toplamalı;
- d) əgər hal şahidləri dəvət edilməmişsə, onları dəvət etməli, hüquq və vəzifələrini onlara izah etməli;
- e) baxış yerinin sərhədlərini və baxışın aparılma metodunu müəyyənləşdirməli;
- ə) hadisə yerinin toxunulmazlığını təmin etməli.

Müstəntiq cinayət haqqında məlumat alan kimi mümkün qədər tez bir zamanda hadisə yerinə baxış keçirməyə başlamalıdır. Lakin o, hadisə yerinə nə qədər tez getsə də cinayət hadisənin baş verməsi ilə onun hadisə yerinə getməsi arasında müəyyən müddət keçir. Bu müddət ərzində hadisə yerinin vəziyyəti və ya orada olan ayrı-ayrı izlər və maddi sübutlar qəsdən, bəzi hallarda isə heç bir marağı olmayan şəxslər tərəfindən dəyişilə və ya məhv edilə bilər. Belə halların qarşısını almaq məqsədi ilə müstəntiq hadisə yerinin toxunulmazlığını təcili olaraq təmin etmək üçün tədbirlər görməlidir.

Cinayət hadisəsinin baş verməsi barədə bilavasitə sahə müvəkkilinə və ya polis şöbəsinin başqa işçilərinə xəbər verilə bilər. Bu zaman cinayət hadisəsi xəbərini alan hər bir polis işçisi dərhal hadisə yerinə getməli və bu barədə müstəntiqə xəbər verməlidir.

Hadisə yerinə gələn polis işçiləri hər şeydən əvvəl zərər çəkmiş şəxsə tibbi yardımın göstərilməsi məsələsini həll etməlidir.

Əgər zərər çəkmiş şəxsə tibbi yardım göstərmək zəruridirsə, o, dərhal yaxında olan həkim məntəqəsinə aparılmalıdır. Polis işçisi zərərçəkmiş şəxsi həkim məntəqəsinə apararkən, hadisə haqqında bir sıra məlumatları ondan aydınlaşdırmalıdır. Bu zaman cinayətkarın sayı, onların zərərçəkmiş şəxsin tanınması, zahiri görünüşləri və s. məsələlər haqqında ətraflı məlumat alması zəruridir.

Baxışda tətbiq edilən elmi-texniki vasitələrin yararlı olmasının yoxlanılması. Hadisə yerinə baxış zamanı elmi-texniki vasitələrdən bacarıqla istifadə edilməsi onun keyfiyyətli aparılmasını təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Elmi-texniki vasitələrdən düzgün istifadə edilməməsi və eləcə də müstəntiqin təşəbbüslüklüyü baxışın keyfiyyətsiz aparılmasına səbəb olur.

Hadisə yerində izlərin və digər maddi sübutların götürülməsində, qeyd edilməsində istintaq çamadanında olan vasitələrdən geniş istifadə edilməlidir. İstintaq çamadanında müstəntiqin müxtəlif izlər, digər maddi sübutlar üzərində müvəffəqiyyətlə baxış aparılmasını təmin edən bütün zəruri alət və vasitələr yerləşir. O, bunların yararlı halda saxlanılmasına xüsusi qayğı göstərməlidir. Çünki hər hansı alətin və ya vasitənin olmaması və yararsız olması müstəntiqin işini çətinləşdirir və baxışın keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Məsələn, hadisə yerində qalmış ayaq və əl-barmaq izlərinin gips və ya müxtəlif tozlar olmadan götürmək mümkün deyildir. Həmçinin, xətkəş və kompas olmadan ölçmək və coğrafi istiqamətini müəyyənləşdirmək qeyri mümkündür.

Odur ki, müstəntiq hadisə yerinə gələrkən, istintaq çamadanındakı alət və vasitələrin tamlığını yoxlamalıdır.

Hal şahidlərinin dəvət edilməsi. Cinayət-prosessual qanunvericiliyi baxış aparılarkən, hal şahidlərinin iştirakını nəzərdə tutur. Qanuna edilən son dəyişikliyə görə (29 noyabr 2016-cı il) hadisə yerinin baxışı zamanı azı 2 (iki) halşahidi iştirak etmədikdə videoçəkilişdən istifadə məcburidir.

Müstəntiq hal şahidlərinin baxış zamanı nə kimi hüquq və vəzifələrə malik olmalarını, baxışın məqsədini onlara izah edir.

O, baxış zamanı hadisə yerində aşkara çıxarılan əşyaların əlamətləri ilə hal şahidlərini tanış etməli və törədilmiş cinayətlə bu əşyaların nə dərəcədə əlaqədar olmasını onlarla birlikdə aydınlaşdırmalıdır. Bu baxışın dəqiq aparılmasına və eləcə də baxış protokolunun dolğun yazılmasını təmin edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, hadisə yerinin baxış protokolu cinayət işləri üzrə sübut növlərindən biri sayılır (CPM-in 134.2-ci mad.).

Əgər hadisə yerinə baxış protokolunun dolğunluğu haqqında şübhə yaranarsa, məhkəmə bunun hadisə yerinə baxış zamanı iştirak edən hal şahidləri məhkəməyə dəvət edib onları dindirmək yolu ilə yoxlaya bilər.

Baxış aparılarkən, hal şahidlərindən başqa, buna zərurət olduqda müstəntiq tərəfindən hadisə yerinə təqsirləndirilən şəxs və ya şübhəli şəxs, zərər çəkmiş şəxs, şahidlər də dəvət oluna bilərlər (CPM-in 236-cı mad.).

Hadisə yerində mütəxəssislərin iştirakı. Bir çox hallarda baxış zamanı müxtəlif elm, peşə və sənət sahələrinə aid olan məsələlərin aydınlaşdırılmasına ehtiyac yaranır. Belə hallarda baxışın obyektiv və tam aparılması məqsədi ilə xüsusi biliyə malik olan şəxslərin dəvət edilməsi zəruridir. Azərbaycan Respublikası CPM-in 236.5-ci maddəsində deyilir ki, müstəntiq baxışda iştirak etmək üçün mütəxəssislər dəvət edə bilər. Mütəxəssislər hadisə yerində baxışda iştirak etməklə müstəntiqə kömək edir.

Onlar xüsusi biliyə əsasən hadisə yerinin vəziyyətinin daha dəqiq müəyyən olunmasında və protokolun tam və düzgün yazılmasında və s. xüsusi bilik tələb edən bu kimi başqa məsələlərin həllində müstəntiqə yaxından kömək edirlər.

Baxışa hansı ixtisas üzrə mütəxəssislərin dəvət edilməsi məsələsi, hadisənin xarakteri nəzərə alınmaqla bilavasitə müstəntiqin özü tərəfindən həll olunur. Məsələn, yanğın baş verən zaman yanğından mühafizə dəstəsinin müfəttişini, istehsalatda bədbəxt hadisələr baş verən zaman müvafiq ixtisaslı mühəndisi, adam öldürmə cinayətlərində məhkəmə - tibb eksperti, yol nəqliyyat hadisələrində dövlət yol polisi idarəsinin əməkdaşını və i.a. müstəntiq baxış zamanı mütəxəssis qismində dəvət edə bilər.

Baxışın tam və ətraflı aparılması məqsədi ilə çox halda mütəxəssis kriminalistlərin də iştirakı tələb olunur. Məsələn, hadisə yerində odlu silahın tətbiq edilməsini göstərən izlər oluqda, yaxud sındırma aləti izləri və s. olduqda mütəxəssis kriminalistlərin iştirakı xüsusi ilə vacibdir. Hadisə yerinə dəvət olunan kriminalistlər müstəntiq və ya təhqiqat apararı şəxsə maddi sübutların aşkar edilməsində və qeydə alınmasında yaxından köməklik göstərməlidir (CPM-in 96-cı mad.).

Bununla yanaşı, kriminalistlər hadisə yerinin planının çəkilməsində, aşkar edilmiş izlərin və digər maddi sübutların düzgün qablaşdırılmasında, habelə baxış prosesində aşkar edilmiş maddi sübutların və halların protokolda dəqiq qeydə alınmasında az rol oynamırlar. Baxışda iştirak etmək üçün hadisə yerinə dəvət olunan mütəxəssislər baxışın müvəffəqiyyətlə başa çatdırılmasında böyük rol oynayırlar.

Müstəntiq bunu nəzərə almalı və hər bir konkret halda hadisənin xarakterindən asılı olaraq, hansı mütəxəssislərin baxışa dəvət olunmasını dərhal müəyyənləşdirməli və onların iştirakını təmin etməlidir.

İlkin məlumatların toplanması. Baxış üçün nəzərdə tutulmuş hərəkətlərindən biri də ilkin məlumatların toplanmasıdır. Müstəntiq hadisə yerinə gəlib, baxışa başlayana qədər hadisə haqqında məlumatı olan şəxsləri müəyyən etməli və onlardan baş vermiş hadisənin xarakteri haqqında məlumatlar toplayır və həmin məlumatları dəqiqləşdirir. Həmin məlumatlar hadisənin nədən ibarət olmasını aydınlaşdırmaq məqsədi ilə müvafiq tədbirlərin görülməsinə, hadisə yerinin qorunmasına, cinayətkarın müəyyənləşdirilməsinə, tutulmasına və bu kimi başqa mühüm halların aydınlaşdırılmasına şərait yaradır.

Müstəntiq cinayət hadisəsi haqqında məlumat toplayarkən, həm də hadisə yerinin ilkin vəziyyətində dəyişiklik baş verib-vermədiyini, dəyişiklik baş vermişsə bunun kim tərəfindən, nə vaxt və nə məqsədlə edildiyini də müəyyənləşdirməyə çalışmalıdır.

Hadisə haqqında tam və dəqiq məlumat əldə edilməsi aparılan baxışın daha keyfiyyətli başa çatdırılması üçün zəmin yaradır.

Adətən bu məlumatlar hadisə yerinə ilk dəfə gəlmiş polis işçilərindən, icra hakimiyyətinin nümayəndələrindən, ərazisində hadisə baş vermiş idarə və ya müəssisənin vəzifəli şəxslərindən, habelə hadisəni gözü ilə görənlərdən və zərər çəkmiş şəxslərdən alınır.

Müstəntiq hadisə haqqında ilk məlumatları hadisəni görənləri, onu birinci dəfə müşahidə edənləri, zərər çəkmiş şəxsin qohumlarını və ya ona yaxın şəxsləri dindirməklə alır. Zərər çəkmiş şəxsin və hadisəni gözü ilə görənlərin dindirilməsi lazımi məlumatların alınmasını təmin edərək, istintaqın gələcək istiqamətini müəyyənləşdirməkdə mühüm rol oynayır.

Sorğu-sual nəticəsində alınan məlumatlar cinayət hadisəsi və bu cinayəti törətmiş şəxs və ya şəxslər haqqında düzgün fərziyyələrin yaranmasına imkan verir. Bu zaman cinayətkarın yoxlanılmasını təmin edən tədbirlərin görülməsinə və işin istintaqı üçün əhəmiyyəti olan məlumatların aydınlaşdırılmasına xüsusi fikir vermək lazımdır. Bu şəxslər xüsusilə cinayətin törədilməsi şəraiti, cinayətkara xas əlamətlər və cinayətkar əməlin yönəldilmiş olduğu obyektlərin əlamətləri barəsində ətraflı dindirilməlidir.

İstintaq təcrübəsi göstərir ki, hadisə yerində baxış aparılan zaman yuxarıda göstərilən şahidlərin aşkar edilib, sorğu-suala tutulması ilə kifayətlənmək olmaz. Bəzən müstəntiq iş üçün daha çox əhəmiyyəti olan başqa şahidləri də tapa bilər, lakin bu cür şahidlərin müəyyənləşdirilməsinə çox vaxt səy göstərmir. İstintaq aparılan müstəntiq belə şahidlərin aşkar edilməsinə çalışmalı və buna nail olmalıdır.

Lazım olan ilk məlumatlar alındıqdan sonra müstəntiq baxışın hansı ardıcılıqla aparılmaq məqsədi ilə hadisə yerini ümumi nəzərdən keçirir.

Hadisə yerinə baxış zamanı müsbət nəticə əldə etmək məqsədi ilə baxış prosesində müəyyən edilmiş aşağıdakı taktiki qaydalara riayət olunmalıdır:

- a) hadisə yerində baxışı yubanmadan vaxtında aparılmaq;
- b) hadisə yerində izlərin və digər maddi sübutların müayinəsi və qeydə alınması zamanı kriminalistik – texniki vasitələrdən və üsullardan bacarıqla istifadə etmək;
- c) baxışı mütəşəkkil surətdə aparılmaq.

Hadisə yerində baxışın keyfiyyəti həmin qaydalara baxış zamanı nə səviyyədə əməl edilməsindən çox asılıdır. Məsələn, hadisə yerində baxışın vaxtında aparılmaması onun keyfiyyətini olduqca aşağı sala bilər. Çünki bu hadisə yerində qalmış izlərin və digər maddi sübutların məhvi və bəzi hallarda isə keyfiyyətinin itirilməsi ilə (küləyin, yağışın, qarın, istinin və s. təsirindən) nəticələnir. Hadisə yerinə vaxtında baxış keçirildikdə cinayətkarın qoyduğu

izlərin və digər maddi sübutların əldə olunmasına, iş üzrə fərziyyələrin düzgün irəli sürülməsinə və s. imkan yaradır.

Hadisə yerinin vəziyyətində dəyişikliklər edilə biləcəyi ehtimalı olduğu hallarda baxışı təcili başlamaq xüsusilə vacibdir.

CPM-in 236-cı maddəsinə müvafiq olaraq, hadisə yerinə baxış təxirə salına bilməyən hallardan başqa, gündüz aparılır. Baxış gecə aparıldıqda hadisə yeri işıqlandırılmalıdır. Lakin süni işıqda bəzi hallarda hadisə yerində olan ayrı-ayrı izlərin və mikrohissəciklərin tam aşkar edilməsi hər vaxt mümkün olmur. Belə hallarda hadisə yerinə təkrar baxış keçirilməlidir.

Müstəntiq baxış zamanı taktiki qaydalara riayət etməklə yanaşı, elmi-texniki vasitələrdən də bacarıqla faydalanmalı və baxışı prosessual qaydada düzgün rəsmiləşdirməlidir.

Başqa sözlə desək, müstəntiq hadisə yerinə baxış planını tutmalı və baxışı ardıcıl aparmalı, baxış prosesində müəyyən edilmiş halları aydınlaşdırmalı, cinayət hadisəsi haqqında olan fərziyyələrin hamısını yoxlamaqla baxışı ətraflı aparmalı, statik və dinamik baxışın ardıcılığına ciddi riayət etməli, maddi sübutların cinayət hadisəsi ilə əlaqəli olub-olmamasını təyin etməli, cinayət izlərini aşkara çıxarmalı və qeydə alaraq, əhəmiyyət kəsb edən əşyaların vəziyyətini və onların üzərindəki izlərin hansı qaydada yerləşmələrini dəqiqləşdirməli, iş üçün əhəmiyyət kəsb edən izlərin və digər maddi sübutların fotosəkillərini çəkməli, hadisə yerinin sxemini tərtib etməli, hadisə yerinə baxışı prosessual qaydada düzgün rəsmiləşdirməli, cinayət alətlərinin axtarışını təmin etməlidir.

Hadisə yerinə baxışın işçi mərhələsi *statik və dinamik baxışa* ayrılır.

Statik baxışda sahənin sərhədini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə hadisə yeri ümumi gözdən keçirilir. Baxışın hansı ardıcılıqla aparılması aydınlaşdırılır, istiqamətləndirici və icmal fotosəkillər çəkmək üçün yer seçilir və s. Bundan sonra müstəntiq baxışın iştirakçıları ilə birlikdə hadisə yerində hansı obyektlərin olmasını, bunların nə cür yerləşməsinə və qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən edir və həmin obyektlərin xarici görünüşünü öyrənir.

Statik baxışda hadisə yerinin vəziyyətində heç bir dəyişiklik aparılmır və hər şey olduğu kimi qalır. İstintaq təcrübəsindən məlumdur ki, bəzən təcrübəsi az olan müstəntiqlər hadisə yerində mühüm maddi sübut gördükdə (məsələn, cinayətin törədilməsində işlədilmiş silah) dərhal onu götürüb baxırlar. Bu isə sonralar silahın hansı yerdə və nə vəziyyətdə yerləşməsi haqqında məsələni aydınlaşdırmaqda çətinlik törədir. Odur ki, baxışın statik mərhələsində iş üçün maddi sübut əhəmiyyətli halları planda qeydə almaq, hadisə yerinin və ətraf yerlərin fotosəkillərini çəkmək, predmetlərin hansı vəziyyətdə tapılmasını qeyd etmək lazımdır.

Hadisə yerinin vəziyyəti qeyd edildikdən sonra baxışın 2-ci mərhələsi, dinamik baxış başlanır. *Dinamik baxışın məzmunu* hadisə yerindəki izlərin və başqa maddi sübutların ayrılıqda hərtərəfli müayinə olunmasından və bunların kriminalistik elmi-texniki üsül və vasitələrdən istifadə edilərək möhkəmləndirilməsindən ibarətdir (Məsələn, əl izlərinin müxtəlif tozlar vasitəsilə aşkara çıxarılması və daktiloplyonkaya köçürülməsi və yaxud aşkar olunmuş ayaq izlərinin gips vasitəsilə götürülməsi).

Ümumiyyətlə, dinamik baxışda, obyektlərə mükəmməl və ətraflı baxış keçirilir və bu məqsədlə əşyalar yerindən tərpədilir, çevrilir və s.

Hadisə yerində və onun ayrı-ayrı obyektlərində cinayətin və cinayətkarın izlərinin axtarışı və onların aşkar edilməsi üçün mümkün olan bütün tədbirlər görülür, üzərində iz qalmış obyektlər, yaxud obyektlərin iz qalmış hissələri götürülür. Obyektin baxılacaq sahəsinin sərhədi qabaqcadan müəyyənləşdirməlidir. İstintaq təcrübəsi göstərir ki, baxış apararı müstəntiq baxış aparılacaq sahənin sərhəddini bəzən qabaqcadan deyil, baxış apararı zaman müəyyən edir. Bunu düzgün hesab etmək olmaz. Çünki, baxış keçiriləcək sahənin sərhədi qabaqcadan müəyyən edilmədikdə onun mühafizəsini təşkil etmək mümkün olmur. Bu işə cinayətin istintaqı üçün əhəmiyyəti olan izlərin və digər maddi sübutların itməsi ilə nəticələnə bilər.

Baxış aparılacaq sahənin sərhədinin müəyyən edilməsi hadisə şəraitindən və törədilmiş cinayətin xarakterindən asılıdır. O, elə müəyyənləşdirməlidir ki, iş üçün əhəmiyyəti olan izlərin və digər maddi sübutların aşkara çıxarılıb qeydə alınmasına imkan versin. Konkret şəraitdən asılı olaraq, baxışı ilk müəyyən edilmiş sahədə deyil, daha geniş miqyasda aparmaq tələbi qarşıya çıxır bilər. (Məsələn, baxışı təkcə oğurluq edilmiş evdə deyil, həm də evin həyətyanı sahəsində də aparmaq lazım gəlir). Belə ki, ilk dəfə müəyyən edilmiş baxış aparılacaq yerin sərhədi qəti deyildir, bu sərhəd baxış prosesində dəyişilə bilər.

Baxış keçiriləcək sahənin dairəsi müəyyənləşdirildikdən sonra onun qorunması təşkil olunur və bundan sonra işə baxışın hansı ardıcılıqla keçiriləcəyi qərara alınır.

Hadisə yerinə baxış əsasən 3 (üç) üsulla aparılır:

- a) ətrafdan mərkəzə doğru (konsentrik);
- b) mərkəzdən ətrafa doğru (ekssentrik);
- c) hissə-hissə (frontal).

Baxışın aparılma üsullarının tətbiqinə dair vahid qayda yoxdur. Hansı baxış üsulunun seçilməsini müstəntiq özü müəyyənləşdirir. Baxış üsullarından başqa onun *aparılma metodları* da mövcuddur. Subyektiv və obyektiv metodlar. Hadisə yerində *subyektiv baxış metodu* baxışın cinayətkarın hadisə yerində hərəkətini əks etdirən izlər üzrə aparılmasını nəzərdə tutur. Baxış göstərilən metodla aparıldıqda

hadisə yerində cinayətkarın bilavasitə hərəkəti ilə əlaqədar olmayan, lakin iş üçün heç də az əhəmiyyət kəsb etməyən dəyişikliklər müstəntiqin nəzərindən kənar qalır. Bu da əksər hallarda baxışın tam və hərtərəfli aparılmasına mənfi təsir göstərir.

Obyektiv baxış metodu hadisə yerinin bütün elementlərinə başdan-başa baxış keçirilməsini nəzərdə tutur. Bu istintaq hərəkətinin daha tam və hərtərəfli aparılmasına təminat yaradır. Lakin müəyyən hallarda müstəntiq subyektiv baxış metodundan da istifadə edə bilər.

Müstəntiq hadisə yerinə baxışa adətən cinayətkarın hər hansı görünən izindən başlayır. Məsələn, pəncərənin qabağında sınımış şüşənin və digər əşyaların olması cinayətkarın hansı yol ilə evə girməsini və ya çıxmasını göstərir.

Lakin bu cinayətkarın izinə düşmək üçün kifayət deyildir. Çünki, belə hallarda müstəntiq hadisə yerində cinayətkarın hərəkət istiqamətini izləməyə və eləcə də hadisə yerindəki digər maddi sübutlar əldə etməyə imkan tapmır. Bir qayda olaraq, müstəntiq hadisə yerində cinayətkar tərəfindən təsadüfi olaraq, buraxılmış izlərə rast gəlir. Buna görə ayrı-ayrı izlərin aydınlığından asılı olmayaraq, hadisə yerinə başdan-başa baxış keçirilməsi metodu daha düzgün hesab edilməlidir. Müstəntiq baxışı bu üsul ilə apardıqda, hadisə yerində heç bir əşyanın yaddan çıxmasına və cinayətkarın ifşa olunmasında mühüm rol oynayan bütün halların aşkar edilməsinə nail ola bilər.

İzlər hadisə yerinin mərkəzində aşkar olursa, onda ətrafda baxış aparmağa ehtiyac qalmır. Məsələn, tarlada və ya çəmənliklə cinayətkarın izinə düşdükdə, bütün tarlaya və ya çəmənliyə baxış keçirməyə ehtiyac aradan qalxır. Belə hallarda cinayətkarlar tərəfindən atılan və ya gizlədilə bilən ayrı-ayrı əşyaları əldə etmək üçün izləri əhatə edən əraziyə baxış keçirilməsi ilə kifayətlənmək lazımdır. Əgər cinayətkarın hərəkət istiqamətində aydın izlər yoxdursa, müstəntiq baxışın başdan-başa aparılması metodundan istifadə edərək, mərkəzdən başlayır, getdikcə baxışı hadisə yerini əhatə edən ətraf sahələrə doğru genişləndirməlidir.

Bəzən hadisə yerinə gələn müstəntiq oranı ilk vəziyyətilə dəyişikliklər əmələ gəldiyini müəyyən edir. Müstəntiq belə hallarda hadisəni nə vəziyyətdə müşahidə etmişsə, elə o vəziyyətdə də qeydə almalıdır. Baxış zamanı iş üçün əhəmiyyət kəsb edən izlər və əşyalar ardıcılıqla nəzərdən keçirilərək protokolda qeyd olunur.

İstintaq təcrübəsi göstərir ki, həqiqətən bir çox hallarda baxış zamanı hadisə yerinin ilkin vəziyyətini bərpa etmək lazım gəlir. Müstəntiq belə hallarda hadisə yerinə baxış keçirdikdən sonra onun ilkin vəziyyətini bərpa edə bilər. Lakin müstəntiq bu zaman məlumatları baxış protokoluna əlavə etmir. Bərpa olunmuş vəziyyət ayrıca planda və ya sxemdə qeyd olunur. Sonra bu hadisənin ilk

vəziyyətinin bərpası üçün ifadə vermiş şəxsin (şahidin), zərər çəkmiş şəxsin və ya təqsirləndirilənin dindirilmə protokoluna əlavə edilir.

Müstəntiq hadisə yerinin vəziyyətini öyrənərkən, aşkar edilmiş izləri və digər maddi sübutları bir-biri ilə tutuşdurmalı, lazım gələrsə, əlavə izləri və digər maddi sübutları axtarmalı və baxış zamanı meydana çıxan bütün fərziyyələri yoxlamalıdır. Lakin bəzi müstəntiqlər fərziyyələri sübuta yetirən izləri və başqa maddi sübutları tapmağa çalışırlar. Nəticədə iş üçün əhəmiyyətli olan bir sıra hallar diqqətdən yayınır.

Cinayətkarlar cinayətin üstünün açılmaması məqsədi ilə cinayətlə əlaqədar maddi sübutların və ayrı-ayrı cinayət alətlərinin hadisə yerində qalmamasına çalışırlar.

CPM-in 124-cü maddəsində digər sübut mənbələri sırasında hadisə yerinə baxış protokolu da qeyd edilir. Hadisə yerinə baxış protokolundan cinayət işləri üzrə bir sübut kimi istifadə olunması protokolun müvafiq formada tərtib edilməsi üçün müstəntiqin məsuliyyətini bir daha artırır. Odur ki, hadisə yerinə baxış protokolunun cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq, düzgün tərtibi müstəntiqin vəzifə borcudur. Hadisə yerinə baxış protokolunun tərtib edilməsində məqsəd hadisə yerinin vəziyyətini tam və dəqiq təsvir etməkdən ibarətdir.

Sual 3. Hadisə yerinə baxışın nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi.

Hadisə yerinə baxış protokolu giriş, təsviri və nəticə hissələrdən ibarətdir.

Protokolun giriş hissəsində baxış protokolunun tərtib edilmə tarixi, yeri, baxış apararı şəxsin rütbəsi, soyadı, adı, atasının adı, hal şahidlərinin və baxışda iştirak edən başqa şəxslər barədə CPM-in 236.6.3-cü maddəsinə müvafiq olaraq qeydlər aparılır.

Protokolun təsviri hissəsində baxış prosesində aşkara çıxarılan bütün hallar qeyd olunur. Təsviri hissə protokolun məzmununu təşkil edir.

Baxış protokolunun həcmi lazımsız məlumatlar hesabına süni surətdə artırmaq nöqsan sayılmalıdır. Bununla bərabər, iş üçün əhəmiyyəti olan ayrı-ayrı izlərin və digər maddi sübutların protokolda səthi əks etdirilməsinə də yol verilməməlidir.

Protokolun təsvir hissəsi düzgün və tələb olunan səviyyədə tərtib edilməlidir.

Protokolda cinayət edilən yer; cinayətkarın giriş və çıxış yolları; evin döşəməsi, divarları və tavanı; ölüm cinayətlərində meyitin vəziyyəti və paltarları, oğurluq cinayətlərində isə oğurluq edilmiş yerdə olan əşyaların vəziyyəti, onların yerləşməsi; cinayətin edilməsində işlədilən ayrı-ayrı əşyaların tapıldığı yer; cinayət üçün əhəmiyyət kəsb edən izlərin, digər maddi sübutların və əşyaların tapıldığı yer; işə əlavə etmək üçün hadisə yerindən maddi sübut kimi götürülmüş əşyalar və s. dəqiq göstərilməlidir.

Protokolun nəticə hissəsində isə hansı əşyaların götürüldüyü, bunların haraya göndərildiyi, habelə baxış prosesində toplanmış məlumatlar üzrə görülən tədbirlər qeyd edilir. Protokol müstəntiq, hal şahidləri və baxışda iştirak edən digər şəxslər tərəfindən imzalanır.

Hadisə yerinə baxış protokolunun tərtibi edilməsində aşağıdakı qaydalara əməl olunmalıdır:

- protokolun mətni aydın və anlaşılıqlı dildə yazılmalıdır;-
- baxış zamanı toplanmış məlumatlara əsaslanan mülahizələr protokola yazılmamalıdır;
- təkrara yol verilməməli, təsvir olunan hallar yığcam şəkildə göstərilməlidir;
- təsvir olunan məlumatlar ümumidən xüsusi halların aydınlaşdırılmasına keçməlidir;
- ardıcılığa riayət edilməli, müəyyən bir əşyanın tam təsviri verildikdən sonra başqa əşyanın təsvirinə başlanmalıdır;
- protokolda əşyalar arasındakı məsafələr dəqiq verilməlidir;
- bir neçə eyni əşya bir yerdə təsvir edilməli və nömrələnməlidir;

– eyni bir əşya müxtəlif adlarla göstərilməməlidir (məsələn, bir yerdə ağac, başqa yerdə palıd ağacı);

– protokolda qeyri-müəyyən sözlər işlədilməlidir (sağda, solda, yaxınlıqla, qarşıda və s.).

Hadisə yerinin vəziyyətini qeyd etmə üsullarından biri də onun fotosəklinin çəkilməsidir. Baxışın müvəffəqiyyətlə başa çatdırılmasına təminat yaradan şərtlərdən biri müstətiqin fotoaparattan istifadə bacarığıdır. Baxış zamanı hadisə yerinin vəziyyəti, orda olan əşyaların yerləşməsi və hadisə ilə əlaqədar olan sair hallar fotosəkində öz əksini tapmalıdır. Hadisə yerinin fotosəklinin çəkilməsi üsulu başqa qeyd etmə üsullarına nisbətən keyfiyyət etibarını ilə üstündür. Hadisə yerinin vəziyyətini əks etdirən fotosəkillər baxış protokoluna mühüm əlavə kimi daxil olur. Fotosəkində hadisə yerinin vəziyyəti və burda olan bütün əşyalar tam və səhvsiz olaraq əks olunur. Hadisə yerinə baxışda aşağıdakı şəkilçəkmə növləri: panoram, istiqamətləndirici, icmal, mərkəz və detal aiddir.

Hadisə yerinin baxışın nəticələrinin rəsmiləşdirilməsinin ən geniş yayılmış üsullarından biri planların və sxemlərin hazırlanmasıdır. Plan və sxemlər hadisə yerinin baxışı protokolunda ifadə edilənləri, sonradan isə şahidlərin və təqsirləndirilən şəxslərin ifadələrini aydınlaşdırmağa və dəqiqləşdirməyə kömək edir.

Planlar və sxemlər *istiqamətləndirici*, *icmal*, *mərkəz* və *müfəssəl* ola bilər. **İstiqamətləndirici** planda (və ya sxemdə) yeri onu əhatə edən şəraitlə birlikdə təsvir edilir. **İcmal** planda (sxemdə) hadisə yeri bütövlükdə, obyektlərin qarşılıqlı vəziyyəti təsvir edilir, rəsmiləşdirilir. **Mərkəz** planda (sxemdə), adətən, hadisə yerinin ən mühüm sahələri təsvir edilir. **Müfəssəl** planda (sxemdə) ayrı-ayrı izlər və predmetlər təsvir edilir. Binanın planı və ya sxemi sadə və ya müfəssəl ola bilər.

Yerin planı yuxarıdan adaya bənzər şəkilli görünüşdə (torpağın əyrilikləri nəzərə alınmadan), profilli (uzununa və eninə kəsikdə) və marşrutlu ola bilər.

Planlar və sxemlər miqyasla təsvir edilir. Plandakı hər bir xətt natura ilə müqayisədə, ciddi surətdə, eyni dərəcədə kiçiltmə ilə təsvir edilir. Binaların planlarının rəsm edilməsində, adətən, binanın ölçüsündən asılı olaraq 1:20-yə olan nisbətindən 1:200-ə olan nisbətində miqyasdan istifadə edilir.

Miqyas planların, sxemlərin və ya qaralamaların hazırlanmasında obyektlərin nisbi yerləşdirilməsinə dəqiq əməl edilməsi tələb olunmur. Onların vəziyyəti ölçücülər və ya çertyojda ölçücü xətlərin (oxların) qoyulması və onların altında ölçmənin nəticələrinin yazılması ilə rəsmiləşdirilir.

I. Binaların planlarının tərtib edilməsində millimetrik kağızdan istifadə edilməsi əlverişlidir. Bunun üçün ruletka, xətkəş, transportir (bucaqölçən cizgi aləti) və planşet də lazımdır. Kağız vərəqəsi planşetin üzərinə qoyulur və onun

aşağı hissəsində binanın giriş qapısı olan divarı təsvir edilir. Sonra onunla əlaqəsi olan zəruri küncürlə o biri divarın hüdudları çəkilir, eləcə də binanın qapıları, pəncərələri, taxçaları (divar oyuğu), sobaları və s. inşaat ünsürləri təsvir edilir.

Binanın təsviri zamanı hansı divarların əsaslı, hansılarının isə arakəsmələrdən ibarət olması (planda təsvir etmək üçün tövsiyə edilən müvafiq işarələrdən istifadə edilir) dəqiqləşdirilir. Sonra ətrafdan mərkəzə doğru binada olan əşyalar, şərait, maddi sübutlar – izlər və predmetlər təsvir edilir. Əşyalar planda sadələşdirilmiş şəkildə təsvir edilir.

Əşyaların səciyyəvi əlamətlərinin təsvir edilməsi qeyri – mümkün olduqda, onlar başqa layihədə təsvir olunur.

Qəbul edilmiş miqyas nəzərə alınmaqla, ruletka ilə zəruri ölçmələr aparıb baxış keçirilən binanı və oradakı izləri, predmetləri təsvir edirlər. Binaların planlarında hər bir divarın arxasında (divarı əks etdirən xəttin bilavasitə çöl tərəfində) nəyin yerləşməsi haqqında qeydlər edilir. Çertyojda sair tikinti konstruksiyalarının (səs pəncərələrinin, lyukun və s.) xarakterini aydınlaşdıran başqa qeydlər də edilə bilər.

Tikinti konstruksiyalarının ünsürlərinin (qapıların, pəncərələrin, taxçaların, sobaların və i.a.) fərdiləşdirilməsi zərurəti yarandıqda onlar sıra nömrələri ilə nömrələnir və “şərti işarələr” qrafasında qeyd edilirlər. Qalan hallarda, şərti işarələrin aydınlaşdırılması tələb edilmir.

Otaqlardakı mebel və əşyalar sıra nömrələri ilə nömrələnir. Fərdiləşdirmənin tələb edilmədiyə hallarda, eyni tipli mebellər eyni rəqəmlərlə işarə edilir. Cinayət hadisəsi ilə əlaqəsi olan və ya ola bilən əşyalar və izlər onların protokolda təsvir edildiyi qaydada nömrələnir.

II. Açıq yerdə olan hadisə yerinin planı adətən **sxem** şəklində və ya **gözəyari** çəkilişdən istifadə edilməklə miqyasla təsvir edilir.

Sxemdə hadisəyə düzünə və ya dolayı aid olan əşyaların yerləşdirilməsi yalnız gerçəkliyə təxmini uyğun olur və bununla əlaqədar olaraq ən mühüm ölçülər və məsafələr rəqəmlərlə işarə edilir.

Sxemlə müqayisədə daha dəqiq olan gözəyari çəkiliş tətbiq edilməklə plan tərtib edilməsi üçün, hər şeydən əvvəl, miqyas seçilir. Onun böyüklüyü rəsmiləşdirilən meydanın ölçülərindən və planşetdə bərkidilən kağızın həcmindən asılıdır. Bundan sonra planşet kompas ilə istiqamətləndirilir. Bunun üçün kompas planşetdə (adətən, onun sağ yuxarı küncündə) elə yerləşdirilir ki, şkaladakı “ŞC” (şimal-cənub) xətti planşetin yan tərəfi ilə üst-üstə düşsün və şimala olan istiqamət vərəqənin yuxarı kəsişmə xəttində perpendikulyar olsun. Çertyojun yuxarı sağ küncündə maqnit əqrəbin vəziyyəti təsvir edilir. Bundan sonra planşet

onun üstə düşənədək fırladılır. Sonrakı gözəyarı çəkiliş zamanı planşetin səmti dəyişdirilməlidir.

Çəkilişə çıxış nöqtəsinin (çəkənin dayandığı yerin) plana daxil edilməsilə başlanır. Ondan hər hansı obyektin nişan alınması aparılır. Planşet, onun səmti dəyişdirilmədən göz səviyyəsinə qaldırılır və xətkəş göstərilən nöqtəyə yaxın döndərilərək, onun yuxarı tipi seçilmiş obyekt istiqamətində yerləşdirilir. Xətkəş tərpedilmədən onun yanında nazik xətt çəkilir. Bundan sonra nişan alınmış obyektədək olan məsafə ölçülür və miqyas, rəsm edilmiş xəttin müvafiq kəsiyinə qoyulur, onun ucuna topoqrafik işarə və ya obyektin sair şərti işarəsi qoyulur. Sonra həmin obyektin yerləşdiyi yerdən növbəti obyekt nişan alınır və o da bu üsulla plana daxil edilir, ikinci obyektədən üçüncü obyekt və i.a. nişan alınır.

Gözəyarı çəkilişin **kərtik nişanalma üsulu** adlanan üsulu da geniş yayılmışdır. Bu ondan ibarətdir ki, iki obyekt arasında məsafənin ölçülməsi və kəsiyin planda müvafiq miqyasda təsviri ancaq birinci nişanalmadan sonra aparılır. Qalan obyektlər həm çıxış nöqtəsindən, həm də birinci nişan almanın aparıldığı nöqtədən nişana alınır. Bu halda həmin iki nöqtə arasındakı kəsik çəkilişin əsasına xidmət edir. Plana daxil edilən nişanlanmış xətlərin kəsişmə nöqtəsi nişana alınmış obyektin yerləşdiyi yeri göstərəcəkdir. Çəkilişin əsası və nişanalmanın iki xətti üçbucaq yaratdığına görə, bir obyektə başqa obyekt arasındakı məsafəni hesablamaq çətin olmayacaqdır.

Sxematik planlarda “şimal-cənub” istiqamətini göstərən ərəb xətti bu istiqamətin müəyyən edildiyi tərpenməz obyektin (evin divarının, hasarın və s.) tərəflərindən birini kəsməlidir. Yer in planlarında yaşayış məntəqəsinə istiqaməti, təxmini məsafəni, çayın, gölün və daimi səmtlərin (körpünü, ağacı) adını, çayın sağ (sol) sahilini və s. göstərmək məqsədəuyğundur. Ayrı-ayrı hallarda obyektlərin adları şərti işarələrlə göstərilə bilər.

III. Hadisə yerinin baxışında bəzən yer in meylinin (enişin, yoxuşun, dikliyin, ayriliyin) müəyyən edilməsi zərurəti meydana çıxır. Yer in enişi (çökəkliyi) və onun ünsürləri aşağıdakılar vasitəsi ilə müəyyən edilə bilər:

a) ruletka və ya addımla ölçmə vasitəsilə;

b) ekli metrin köməyilə (bu alət yol-nəqliyyat hadisəsi yer in baxışında iştirak edən Yol Patrul Xidməti (YPX) işçilərinin çantasındakı komplektə daxildir);

c) transportir və şaqulun köməyilə. Enişin təxmini ayriliyi (25 dərəcəyədək), enişin çökəkliyi və onun hündürlüyünün qarşılıqlı münasibəti üzrə aşağıdakı formula ilə müəyyən edilə bilər.

$$a = \frac{60^0 \cdot h}{d}$$

Transportirin və şaqulun köməyilə meylin böyüklüyünün müəyyən edilməsi üçün yarım dairə mərkəzini göstərən transportirin əsasına böyük yükü olmayan (şaqul) ip bağlanır. Ölçücü əsasın və ya meylin zirvəsində qoyulur, transportirin əsasının tini yanında müvafiq surətdə zirvədə və ya meylin əsasında yerləşən predmetin müəyyən nöqtəsi nişan alınır. Bu nöqtə nişan alan şəxsin göz səviyyəsində yerləşdirilməlidir.

Şaqul ipinin “90” bölgüsündən transportirin yarım idarəsinə tərəf meyl edən dərəcələrin sayı meylin ayrılığını xarakterizə edən böyüklük olacaqdır.

NƏTİCƏ

İstintaq baxışı cinayətin açılmasında, istintaqında və qarşısının alınmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. İstintaq baxışının aşağıdakı növləri vardır: a) hadisə yerinə baxış; b) əşyalara baxış; c) sənədlərə baxış; ç) meyitə tapıldığı yerdə baxış; d) bilavasitə hadisə yeri olmayan binalara və ayrı-ayrı yerlərə baxış; ə) heyvanlara baxış; c) şəxsi müayinə.

Onlardan ən mühümü hadisə yerində baxışdır. Hadisə yerinə baxış müstəsna istintaq hərəkəti kimi cinayət işinə başlanana qədər həyata keçirilir.

Hadisə yerinə baxışın əsas prinsiplərinə qanunçuluq, təxirəsalınmazlıq, tamlıq, planlılıq, obyektivlik aiddir.

Hadisə yerinə baxış üç mərhələdən ibarətdir: 1) hazırlıq; 2) işçi; 3) nəticələrin rəsmiləşdirilməsi mərhələləri. Hadisə yerinə baxışın hazırlıq mərhələsi iki hissədən ibarətdir: 1) müstəntiqin hadisə yerinə gələndən qədər gördüyü işlər; 2) onun hadisə yerinə gələndən sonra baxışa başlayana qədər gördüyü işlər. Hadisə yerinə baxışın işçi mərhələsi də iki - müfəssəl və detal hissələrdən ibarətdir.

Hadisə yerinə baxışda konsentrik, eksentrik, hissə-hissə kimi üsullar tətbiq edilir. Baş vermiş cinayətin növündən asılı olaraq, müstəntiq və ya təhqiqat apararı şəxs baxışın hansı üsulla aparılmasını müstəqil surətdə müəyyənləşdirir.

Hadisə yerinə baxışın meyitin qəbirdən çıxarılması və şəxsi müayinənin nəticələri protokolda qeyd olunur. Həmin protokola sxem, çertyoj, fotocədvəl əlavə oluna bilər. Protokol iştirakçılar və müstəntiq tərəfindən imzalanır.